

18. VE 19. YÜZYILLARDA HİNT ALTKITASINDA MÜSLÜMANLARIN EĞİTİM ÖĞRETİM MESELESİ: ORYANTALİZM–EVANJELİZM MÜCADELESİ VE MEDRESELERDE EKOLLEŞME

Emre YÜRÜK*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 26 Haziran 2020, **Kabul Tarihi:** 27 Ağustos 2020, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2020, **Atıf:** Yürük, Emre. “18. ve 19. Yüzyıllarda Hint Altkitasında Müslümanların Eğitim Öğretim Meselesi: Oryantalizm–Evanjelizm Mücadelesi ve Medreselerde Ekolleşme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (Eylül 2020): 1485-1514.

<https://doi.org/10.33415/daad.758276>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 26 June 2020, **Accepted:** 27 August 2020, **Published:** 30 September 2020, **Cite as:** Yürük, Emre. “The Problem of Education of Muslims in the Indian Subcontinent in the 18th and 19th Centuries: Orientalism - Evangelism Struggle and Emergence of Schools of Thought in Madrasas”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 20/2 (September 2020): 1485-1514.

<https://doi.org/10.33415/daad.758276>

Öz

Bu çalışmada, Babür İmparatorluğu zamanında altın çağını yaşayan ve belli bir kurumsallığa ulaşan medrese ve medrese öğretiminin İngilizlerin Hint yarımadasına gelişiyle birlikte 18. yüzyılın ortalarından itibaren girdiği sıkıntılı süreç izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda İngilizlerin oryantalizm ve evanjelizm ekseninde eğitim ve öğretimde yaptığı veya yapmaya çalıştığı reformların sebepleri ve sonuçları ortaya konmuştur. Reformların medreselerdeki öğretimi değersizleştirmeye çalıştığını düşünen Hint Müslümanları “İslâm dinini ve kültürünü koruma” refleksi geliştirip medreselerde ekolleşme yoluna gittiği sonucuna ulaşılmıştır. Farklı ekollerin ortaya çıkması medreselerdeki müfredat birliğini yok etmiş ve

* Doktora Öğrencisi, Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Batı Asya Çalışmaları Merkezi, emryrk@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6798-1048>.

medrese mezunu Müslüman öğrenciler arasında fikir ayrılıkları kadar bilgi uçurumu da meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hint Altıtası, Medrese, Oryantalizm, Evanjelizm, Ekolleşme.

The Problem of Education of Muslims in the Indian Subcontinent in the 18th and 19th Centuries: Orientalism - Evangelism Struggle and Emergence of Schools of Thought in Madrasas

Abstract

In this study, it has been tried to explain the troubled process of madrasa and madrasa education, which had a golden age and reached a certain institutionalism during the time of the Mughal Empire, with the arrival of the British into the Indian peninsula since the mid-18th century. In this context, the reasons and results of the reforms that the British made or tried to make in the field of orientalism and evangelism have been revealed. It is concluded that the Indian Muslims, who thought that reforms try to trivialise the teaching in madrasahs, have resorted school of thoughts in madrasahs by developing the reflex of “preserving the religion and culture of Islam”. The emergence of different schools destroyed the curriculum unity in madrasahs and created a gap in knowledge as well as differences of opinion among Muslim students graduated from madrasahs.

Keywords: Indian Subcontinent, Madrasa, Orientalism, Evangelism, Emergence of Schools of Thought.

Giriş

Tarihsel anlatıların büyük bir çoğunluğu devletlerin savaşları, ekonomik ve siyasi ilişkileri, topraklarının nerede başlayıp nerede bittikleri bazen de sultanların, kralların, imparatorların hayat hikâyelerinden oluşmaktadır. Özellikle devletlerin sahip olduğu ordunun gücü ön plana çıkarılıp hangi fetihleri yaptıkları, savaş stratejileri ve ele geçirdikleri bölgeleri kendi askerleri sayesinde nasıl korudukları bizlere anlatılagelmiştir. “Güçlü ordu, güçlü devlet, güçlü komutan” algısının öne çıktığı bu anlatılarda göz ardı edilen konulardan birisi devletlerin eğitim öğretim sistemleri ve bunların devletlere ve milletlere katkısı olmuştur.

Kılıç, top ve tüfekte fethedilen yerleri orduyla korumaya çalışmanın tek başına yetmeyeceği, eğitim öğretim kurumları ile tamamlanmazsa eksik kalacağı aşikârdır. Bunun bilincinde olan milletler fethettikleri yerlerde öğretim kurumları açıp ardından belirli bir kurumsallaşmaya gittiler. Böylece hem bölge kültürünü öğrenmiş hem de kendi kültürünü, dilini ve dinini yaymayı başarabilmişlerdir. Müslüman devletlerin fethettikleri yerlerde medreseler açarak bir yandan ilim faaliyetlerini gerçekleştirip diğer yandan da İslâm’ı ve İslâm kültürünü yerli halka anlatmaları İslâm kültürünün bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Benzer bir örnek, İspanyol ve Portekiz-

lilerin orta ve güney Amerika'da, İngilizlerin Avustralya'da ve Fransızların Afrika'nın büyük bir bölümünde gerçekleştirdikleri kolonileşme faaliyetleri sonucunda Hristiyanlığın ve Hristiyan kültürünün yayılmasıdır. Bir başka ifadeyle güçlü ordular sayesinde ele geçirilen yerlerde eğitim ve öğretimin ciddi ve kurumsal bir doğrultuda uygulanması uzun süreli bir hâkimiyeti beraberinde getirmiştir. Hint coğrafyası da bu bağlamda hem Müslüman hem de Hristiyan milletlerin askeri ve siyasi anlamda egemen olmak için mücadele verdikleri ve nihayetinde eğitim öğretim açısından birbirleriyle çatıştıkları bir yer olmuştur.

Günümüzde Hindistan, Pakistan ve Bangladeş olarak üç farklı devlete ayrılan bölge ilk olarak Arap komutan Muhammed b. Kasım vasıtasıyla 8. yüzyılın başlarında İslâmiyet'le tanıştı.¹ Zamanla Müslüman Türk topluluklarının fetihleriyle yerel halk arasında İslâmiyet'in hızla yayılması medrese gibi öğretim kurumlarına olan ihtiyacı ortaya çıkardı. Gazneliler² ve Gurlular³ ile temelleri atılan medrese öğretimi, Delhi Türk Sultanlığı⁴ ve Babür İmparatorluğu⁵ ile Hint

¹ Suresh Chandra Ghosh, *History of Education in Medieval India (1192-1757)* (Yeni Delhi: Rawat Publications, 2007), 143.

² Gazneliler özellikle Gazneli Mahmud döneminde Hindistan'a düzenlenen 17 sefer sonucu daha çok savaşçı ve yağmacı bir imaja bürünmüştür. Hâlbuki dönemin kroniklerinden Feriştâ Gazneli Mahmud'un sarayından bahsederken "dünyada hiç kimsenin sahip olamayacağı kadar eğitilmiş adama sahiptir" diyerek aslında Gazneli Mahmud'un eğitime ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Narendra Nath Law, *Promotion of Learning in India During Muammadan Rule* (Londra: Longmans, Green and Co., 1916), 11.

³ Gurlu hükümdarı Muhammed Gori 1192 yılında Ajmer'i fethettiğinde bir medrese inşa ettirdi. Gerçek manada medreselerin bu dönemde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Muhammed Gori sahip olduğu kölelerin dahi eğitimine önem vermiş onları desteklemiştir. Eğitimlerini tamamlayan kölelerden bir kısmı Hint alt kıtasında eğitimin gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. S. M. Jaffar, *Education in Muslim India: being an Inquiry into the State of Education During the Muslim Period of Indian History (1000-1800 A.C.)* (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1972), 38.

⁴ Bu dönemde sultanların ilgisi dışında Moğollardan kaçan birçok ulema güvenli gördükleri Hint yarımadasına gelmişlerdir. Bu sayede Hindistan'da medreseler büyük bir gelişme gösterdi. Ashfaque Ahmad, *System of Education in Medieval India (1526-1761 A.D.)* (Yeni Delhi: Panchsheel Publications, 1987), 5-10.

⁵ Babür imparatorluğu hükümdarlarından Ekber Şah döneminde eğitimde büyük reformlar yapıldı. Ekber Şah astronomi, tıp, matematik, felsefe, mühendislik gibi derslerin okutulmasını ve gereken önemin titizlikle verilmesini emretmiştir Abu'l Fazl Allami, *Ain-i Akbar*, çev. Colonel H. S. Jarrett (Calcutta: Baptist Mission Press, 1891), 2/279. Ekber Şah Hint hükümdarları arasında Hindistan'ın kozmopolit hesabını hesaba katarak eğitim öğretim sisteminde ciddi anlamda reformlar yaptı. Kendinden önceki Müslüman yöneticiler Sünni İslâm'a göre eğitim sistemini düzenlemişlerdir. Hindistan gibi gayri Müslim nüfusun fazla olduğu bir yerde bu eğitim sisteminin herkese

topraklarında altın çağını yaşadı. Medrese öğretiminin Müslüman Türk devletleri sayesinde gelişip belli bir çerçevede kurumsallaşması Hinduizm'in ana vatanı olan Hint yarımadasında Müslümanlığın yayılmasını, Arapça ve Farsça gibi dillerin önem kazanmasını sağladı. Askeri güçleri sayesinde Hint yarımadasını fetheden Müslümanlar medrese öğretiminin yaygınlaşmasıyla da sosyal statü anlamında belirli bir güce kavuştular.

Ancak medreseler ve medrese öğretimi İngilizlerin Hint yarımadasına kalıcı olarak yerleşmek istemeleri sonucunda önemli dönüm noktalarından birini yaşadı. Bu dönemde Hindistan'da vali olarak görev yapan Warren Hastings oryantalist bir politika benimseyip Kalküta Medresesi'ni ve onunla aynı ideolojiyi paylaşan Jonathan Ducan da Sankrit Koleji'ni açtı. Attıkları bu adımlar sayesinde bir yandan doğu kültürü öğrenilirken diğer yandan Müslüman ve Hindu toplumları eğitim vasıtasıyla İngiliz egemenliğinde konsolide ederek İngilizlerin Hindistan'daki varlığını sürdürmeyi amaçladılar. Ancak onlarla karşıt görüşte olan evanjelistler Hint yarımadasında kurumsallaşmış klasik öğretimin terkedilip İngilizcenin ve batı bilgisinin yerleştirilmesiyle İngiliz hakimiyetinin uzun soluklu olacağını ileri sürdüler. Evanjelist düşüncenin güçlenmesiyle birlikte daha kurumsal bir yapılanmaya gidilerek medreselere alternatif batı tarzı öğretim veren yükseköğretim kurumları açıldı. Özellikle Hindu toplumun bu sisteme dahil edilmesi, Farsçanın yerini İngilizcenin alması⁶ ve Hinduların da İngilizce ve batı bilgisini öğrenmede istekli oluşu Hint yarımadasında medreselerde öğretim gören Müslümanların geleceğini tehlikeye düşürdü. Bu duruma kayıtsız kalmayan Müslüman ulema çeşitli ekoller geliştirerek medrese öğretimine devam ettiler.

Hint altkütasının eğitim tarihi ve medreselerin gelişim süreci üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu yabancı literatüre aittir.⁷ Batılı ve Hintli araştırmacıların kayda değer çalışmalar yap-

ulaşması zordu. Bir başka deyişle devletin bürokraside kullanacağı eğitilmiş insanlar arasında Hinduların yer bulması çok zordu. Durumu fark eden Ekber Şah mektep ve medreselerdeki eğitimle ilgili önemli reformlar yaparak Hint halkının birliklilik duygusunu geliştirmeyi amaçladı J. L. Mehta, *Advanced Study in the History of Medieval India* (Yeni Delhi: Sterling Publishings, 2018), 3/278.

⁶ A. F. Salahuddin Ahmed, *Social Ideas and Social Change in Bengal 1818-1835* (Leiden: E. J. Brill, 1965), 26.

⁷ Syed Mahmood, *A History of English Education in India* (Aligarh 1895); Nurullah Syed ve J. P. Naik, *A History of Indian Education (During the British Period)* (Kalküta: Mac-

tığı Hint medreseleri ülkemizde pek dikkat çekmemekte ve birkaç entelektüel çevre dışında çalışılmamaktadır.⁸ Günümüzde dünyada yükselen İslâmofobi etkisiyle medreseler olumsuz eleştirilere ve hatta suçlamalara maruz kalmaktadır.⁹ Medreselere karşı önyargılardan uzak çalışmalara ihtiyaç duyulan bu ortamda yapılacak çalışmaların artması önemli bir noktadır.

Çalışmada, İngilizler arasındaki oryantalist ve evanjelist çekişme sürecine değinilerek İngiliz yönetimi altında Hint medreseleri ve medrese mezunları ne gibi problemlerle karşılaşmış, eğitim ve iş anlamında Müslümanlar ne gibi zorluklar çekmiştir? Yaşanan gelişmelere tepki olarak medreseler hangi ekollere ayrılmıştır? gibi sorulara cevap aranacaktır. Bahsedilen soruların cevapları Hint altkıtasında oryantalist – evanjelist çatışması ve Hint medreselerinde ekolleşme dönemi şeklinde iki kısma ayrılarak ele alınacaktır.

millan & CO. LTD., 1951); Narendra Nath Law, *Promotion of Learning in India by Early European Settlers up to about 1800 A.D.* (Londra: Longmans, Green and Co., 1915); Narendra Nath Law, *Promotion of Learning in India during Muammadan Rule* (Londra: Longmans, Green and Co., 1916); Kuldip Kaur, *Madrassa Education in India (A Study of Its Past and Present)* (Chandigarh: Centre for Research in Rural & Industrial Development, 1990); S. M. Azizuddin Hussain (ed.), *Madrassa Education in India: Eleventh to Twenty-first Century* (Yeni Delhi: Kanishka Publishers, 2005); S. M. Jaffar, *Education in Muslim India: Being an Inquiry into the State of Education during the Muslim period of Indian History (1000-1800 A.C.)* (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Dilli, 1972).

⁸ Özellikle Abdülhamit Birışık'ın bahsedilen alanla ilgili önemli eserleri olup yapılacak çalışmalara öncülük etmektedirler. Abdülhamit Birışık, "Hindistan'da İslâm Araştırmaları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/94-101; Abdülhamit Birışık, "Hint Altkıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler", *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2004), 2-42; Abdülhamit Birışık, "Medrese: Hint Altkıtasında Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/333-338; Abdülhamit Birışık, *Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001). Abdülhamit Birışık - Saiyid Athar Abbas Rizvi, "Talim ve Terbiye: Hindistan ve Pakistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 39/538-542; M. Nur Pakdemirli - Abdülhamit Birışık, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2013), 87-115.

⁹ 2001 yılının başında Hindistan istihbarat servisi medreselerin Pakistan yanlısı propaganda ve terörizm hareketlerine dahil olduklarını belirtmesi Hindistan'da medreselere bakış açısını olumsuz etkilemiştir. Padmaja Nair, *The State and Madrasas in India* (International Development Department, 2008), 32-33. 2015 yılında Hindistan'ın batısında bulunan Maharashtra eyaleti yöneticisi matematik, İngilizce ve fen bilimleri gibi modern derslerin verilmediği medreselere giden çocukların okula gitmemiş gibi kabul edileceğini duyurmuştur. Sriya Iyer, *The Economics of Religion in India* (Cambridge: Harvard University Press, 2018), 183.

1. Hint Altkıtasında Oryantalist – Evanjelist Çatışması ve Müslümanların Eğitimine Etkisi

Avrupalı denizcilerin büyük çoğunluğu 16. yüzyıldan itibaren Ümit Burnu'nu dolaşarak doğrudan Hindistan'a ulaşmayı başardılar. İlk önce Portekizlilerin ayak bastığı Hint yarımadasına ilerleyen yıllarda Felemenkler, Fransızlar ve İngilizler geldi. Başlangıçta ticari amaçlarla bölgeye gelen bu milletler zamanla Hint yarımadasına egemen olma hayali kurdular. Ancak bu hayali tam anlamıyla gerçekleştiren ve uzun yıllar boyunca Hint altkıtasını kolonileştiren İngilizler oldu. İngiliz başarısının ardında siyasi ve askeri anlamda Hint devletlerine üstünlüğü kadar uyguladığı eğitim öğretim politikaları da bulunmaktadır.

Babür İmparatorluğu'nun 18. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi ve askeri anlamda zayıflamasıyla birlikte İngilizler *Doğu Hindistan Şirketi* vasıtasıyla Hint yarımadasına yavaş yavaş egemen olmaya başladı. Avrupalı askerlerine ek olarak Hintli askerlerden teşkil ettiği ve *Sepoy* adını verdiği ordusuyla kendisine sadık bir askeri birlik oluşturan İngilizler bu sayede topraklarını genişletip onları korumayı başarabildi. Aynı şekilde Hint yarımadasında İngiliz yönetimine sadık bir toplum oluşturmak, Hristiyanlığı yaymak ve ihtiyaç duyduğu eğitimli elemanları istihdam etmek için eğitim öğretim konusuna da önemli yatırımlar yaparak kurumsallaşma yoluna gittiler. Oryantalizm ve Evanjelizm gibi iki zıt ideolojinin temel oluşturduğu öğretimdeki kurumsallaşma hamlesi Hint yarımadasında mevcut olan medrese öğretimine ve akabinde medrese mezunlarına büyük bir darbe vurdu. Her ne kadar Hindistan'daki medreseler köklü bir tarihi geçmişe sahip olsa da günümüzdeki medreselerin birçoğunun temeli İngilizlerin oryantalizm ve evanjelizm doğrultusunda gerçekleştirdikleri öğretim politikaları sonucunda 18. ve 19. yüzyıllarda atıldı.

İngilizler Hint topraklarına ayak bastıklarında ilk önce kendi kültürüne yabancı bu coğrafya hakkında detaylı bilgiler toplamaya çalıştı. Bu bağlamda sadece yerel devletlerin siyasi ve askeri yapısı değil, aynı zamanda bölgenin tarımı, botaniği, dili ve edebiyatını öğrenmek için çaba sarf etti.¹⁰ Bir başka ifadeyle bu dönemde İngi-

¹⁰ H. V. Bowen, *the Business of Empire: the East India Company and Imperial Britain, 1756-1833* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 151-153.

lizler için öncelik Hintlilerin öğretilmesinden ziyade onlar hakkında bilgiler elde etmektir. 1600'lü yıllardan 1757 Plassey Savaşı'nda alınan zafere kadar geçen sürede İngilizler hem ticari faaliyetlerini sürdürmüş hem de Hint altkıtası hakkında bilgi edindiği rahatlıkla söylenebilir.

Ancak diğer taraftan Hint yarımadasında eğitim öğretim alanında Müslümanları tedirgin edebilecek misyonerlik faaliyetlerinin devam ettirilmesine önem verilmekteydi. 1659 yılından itibaren Hristiyan misyonerler propaganda faaliyetleri için Hint yarımadasına gelmeye başladılar.¹¹ Norwich Katedrali'nin başrahibi olan Humphrey Prideaux 1695 yılında yazdığı bir raporda "Hollandalıların Sri Lanka'da kolejler ve üniversiteler kurduğunu ama İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin bu konuya önem vermediğini" belirtip şirketi eleştirdi. Prideaux ayrıca Madras, Bombay ve St. David Kalesi'nde yerli halk için okulların açılmasını tavsiye etti.¹² İlerleyen yıllarda birçok okul açılmasına rağmen¹³ bunlar medreselere alternatif olabilecek kapasitede değillerdi. Fakat açılan okullarda ağırlıklı olarak Hristiyanlık öğretimi verilmekte, öğretmen olarak görev yapan misyonerler ise bölge halkının Hristiyanlaşmasına, değilse bile insanların inançları ile ilgili şüpheye düşmelerine sebep olmaktadır. Dahası din üzerinden Müslüman ve Hindu halkı provoke etmekten kaçınmayan İngilizler meşhur "böl, parçala ve yönet" politikasının tohumlarını eğitim öğretim alanında ekmeye başladı.¹⁴

17. ve 18. yüzyıllar boyunca Hint yarımadasına gelen İngiliz yöneticilerin büyük bir çoğunluğunun oryantalist ideolojiye sahip olması nedeniyle Hint altkıtasındaki eğitim faaliyetleri ilk olarak oryantalizm çerçevesinde gerçekleştirildi. 1772-1785 yılları arasında Hindistan'da etkin bir rol oynayan oryantalist düşünceye sahip Bengal Genel Valisi Warren Hastings'e göre Hint topraklarında İngiliz varlığını askeri ve siyasi güçle devam ettirmek yeterli değildi. Hindistan'ın yerel dillerini ve geleneklerini bilmek İngiliz egemenliğinin devamı için gerekliydi. Hatta İngiliz yönetimi altında olan

¹¹ Pakdemirli - Birşık, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", 102.

¹² Law, *Promotion of Learning in India by early European Settlers*, 17-18.

¹³ Nurullah - Naik, *A History of Indian Education*, 55. Okullardan bazıları şunlardır: 1715'te St. Mary's Charity School, 1720-1731'de Kalküta'da Chaplin Bellamy, 1787'de Madras'ta Female Orphan Asylum, 1787'de Madras'ta Male Asylum.

¹⁴ Pakdemirli - Birşık, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", 102.

bölgelerde yaşayan Hintlilerin kendi kanunlarına göre yönetilmemesinden yanaydı.¹⁵ Ayrıca idari işlerde Asyalı mevkidaşlarıyla birlikte görev alan İngilizlerin, bir Hintli gibi düşünmeyi ve davranmayı öğrenmesi gerektiğinin altını çizdi.¹⁶ Hastings'in oryantalist politikası kendi tabiriyle Hindu ve Müslümanları İngiliz yönetimine sadık kalmalarını sağlamak için bir yoldu. Yerel Hint yöneticiler gibi davranarak Hinduları ve Müslümanları yönetimleri altında konsolide etmeye çalıştı. Bir başka deyişle Hint kültürünü anlayarak Hindistan'ın daha rahat kontrol edilebileceğini düşündü.¹⁷

Hint yarımadasında eğitim faaliyetleriyle ilgili ilk ciddi adım Hastings tarafından atıldı. 1780 yılında Kalküta Müslümanlarından bir grup Hastings'den Müslüman gençlerin eğitimi için bir medresenin kurulmasını talep etti. Aslında yapılan teklif Hastings'e aradığı fırsatı vermişti. Çünkü İngiliz yönetimi Hint yarımadasında ele geçirdikleri yerlerde Müslümanlara ait olan vakıf arazilerine el koyarak maddi anlamda medreseleri zor durumda bıraktı. Müslüman halktan gelen tepkileri dindirmek ve halka sempatik görünmek için medresenin açılması Hastings için kaçırılmayacak bir fırsattı.¹⁸ Halkın isteğini geri çevirmeyen Hastings *Kalküta Medresesi*'nin diğer adıyla *Medrese-i Aliya*'nın geleneksel Hint medreselerine benzer bir medrese olarak açılmasına karar verdi.¹⁹ Medresenin öğretim müfredatında ise felsefe, teoloji, hukuk, din, astronomi, geometri, aritmetik, mantık, retorik ve dilbilgisi dersleri verildi. Ayrıca öğretim süresi de yedi yıla çıkartıldı.²⁰ Kalküta Medresesi'ne benzer bir medrese de *Medrese-i Mohsinia* adıyla Hugli'de açıldı.²¹ Nihayetinde

¹⁵ Edward Said, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998), 118.

¹⁶ David Kopf, *British Orientalism and the Bengal Renaissance: the Dynamics of Indian Modernization 1773-1835* (Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1969), 17-18.

¹⁷ Gauri Viswanathan, *Masks of Conquest: Literary Study and British Rule in India* (New York: Columbia University, 1989), 28.

¹⁸ Pakdemirli - Birşık, "Hint Altkütası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", 101.

¹⁹ Mahmut Cihat İzgi, "A Cultural Project of Control: The Foundation of Calcutta Madrasa and the Benares Sanskrit College in India", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2015), 93-94.

²⁰ Nurullah - Naik, *A History of Education in India*, 58.

²¹ Ali Kodom Ahmed, *Madrasah Education in Assam and Its Impact on the Society - a Critical Study* (Guwahati: Gauhati University, Faculty of Arts, Doktora Tezi, 2014), 84; A. R. Malick, "British Educational Policy", *A History of the Freedom Movement*, ed. Mahmud Husain (Delhi: Renaissance Publications, 2004), 2/196.

Hastings İngilizlerin sömürgeci emellerini gerçekleştiren gelen tepkileri oryantalist yaklaşımla bertaraf etmeyi başardı.

İngilizlerin oryantalist düşüncesinin William Jones'un Hindistan'a gelmesiyle ivme kazandığı söylenebilir. İyi derecede Sanskritçe bilen Jones'un 1784 yılında kurduğu *Asiatic Society of Bengal* Hint kültürünün batılılar tarafından öğrenilmesinde kilometre taşlarından biridir.²² İyi bir hukukçu olan Jones gerçek anlamda doğuyu öğrenmek isteyen bir oryantalistti. Edward Said'e göre Jones'un amacı "doğuyu bir araya toplamak, sınırlandırmak, faydalı kılmak ve bu kanaldan Avrupa'nın bir yöresi haline getirmektir."²³

William Jones dışında Horace Hayman Wilson (1786 – 1860), Henry Thomas Colebrooke (1765 – 1837), Horace Hayman Wilson (1786 – 1860) ve Sir Charles Wilkins (1749 – 1836) gibi dönemin önde gelen oryantalistleri birçok eserin İngilizceye tercüme edilmesine katkı sağlamıştır.²⁴ *Asiatic Society of Bengal* çatısı altında başta antik Hint kültürü olmak üzere Hindistan ile ilgili bilgileri tercüme eden oryantalistler İngilizlere doğu kültürünü tanıtmayı hedeflediler. Ayrıca Hint kültürüne ait olan geçmişi tekrar ortaya çıkararak yerel halkın sempatisini kazanmayı da amaçlamışlardır.

Öğretim alanında kayda değer bir diğer gelişme Banaras'ta görev yapmakta Jonathan Duncan tarafından gerçekleştirildi. Duncan Hindu hukuku ve felsefesinin araştırılması için 1791 yılında *Banaras Sanskrit Koleji*'nin açılmasını sağladı. Güney Hindistan'da (Dekken bölgesi) görev yapmakta olan Mountstuart Elphinstone da Poona'da bir Hindu koleji kurdu.²⁵ Böylece İngilizler ihtiyaç duydukları eğitilmiş insan kaynağını bu şekilde çözüp Hint altkıtasında egemenliklerini eğitim yoluyla sağlamaya çalıştı. Bunu yaparken de oryantalist bir yaklaşım sergileyip Hint kültürünü öğrenme yolunu seçtiler. Bu dönemde oryantalistlerin dikkat çeken özelliği ise antik Hint bilgisine ulaşmak ve ondan faydalanmaktı.

Warren Hastings'in desteği ve girişimleriyle Hindistan'da güç kazanan oryantalist görüş Doğu Hindistan Şirketi içinde bulunan

²² Robert J. C. Young, "Sir William Jones and the Translation of Law in India", *Reading the Legal Case: Cross Currents between Law and the Humanities*, ed. Marco Wan (New York: Routledge, 2012), 80.

²³ Said, *Oryantalizm*, 117.

²⁴ Adnan Tariq, "Indology and Indologist: Conceiving India during Eighteenth and Nineteenth Centuries", *Journal of Indian Studies* 5/1 (2019), 17 – 28.

²⁵ Aparna Basu, *Essays in the History of Indian Education* (Yeni Delhi: Concept, 1982), 1.

başını Charles Grant, William Wilberforce ve Zachary Macaulay'ın çektiği evanjelistler tarafından şiddetle eleştirildi.²⁶ Eğitim sistemi üzerinden konuşmak gerekirse oryantalistler Hindistan'da var olan eğitim öğretim sistemini koruyup ve Hint kültürünü anlayarak İngiliz varlığını devam ettirmek istediler. Evanjelistler ise eski sistemi yok edip Hint toplumunu tamamen batı eğitim sistemiyle öğretmek ve onlara Hristiyanlığı tanıtarak Hindistan'ın kontrol edilebileceğine inandılar. Eğer Hristiyan İngiltere acilen Hint halkının dönüştürülmesine başlamazsa, bunun ulusal bir günah olacağını dahi ifade ettiler.²⁷ Evanjelistler arasında en etkili olan ise Charles Grant idi. Grant Hint halkı üzerine yaptığı gözlemlerini ve düşüncelerini kaleme aldığı eserinde şu sözlerle aktarmaktadır:

“Karanlığın gerçek tedavisi ışığın getirilmesidir. Hindular hatalıdır, çünkü onlar cahildir; ve hataları daha önce onlara anlatılmamıştır. Işığımızın ve bilgimizin onlara iletilmesi, bozuklukları için en iyi çare olacaktır. Bu çare adilce ve sabırla uygulanırsa, onlar üzerinde büyük ve mutlu etkilere sahip olacaktır.”²⁸

1494 | db

Grant'ın Hint halkını, özellikle Hindu halkı İngiliz yönetimine sadık bir şekilde bağlamanın yolunun Hristiyanlık ile batı bilgisinin öğretilmesi ve İngilizceden geçtiğini savunmaktadır. İngilizce sayesinde Hindular İngilizlerin dinlerini, sanatlarını ve felsefi düşüncelerini öğrenebilirdi. Böylece onlara yeni fikirler ve dünyaların kapıları açılabilirdi. Çünkü Grant, Hint yarımadasına gelen Müslümanların Farsçayı yazışma dili olarak kullandıklarından dolayı güçlendiklerini vurgulamaktadır. 18. yüzyılın başında açılan İngiliz okulları sayesinde Hinduların artık İngilizceyi bildiklerini bu sayede onları kolayca etkileyebilecekti.²⁹

Fikirlerini bir an önce hayata geçirmek isteyen Grant ve onun gibi evanjelist fikirleri savunan Buchanan, Babington, Shore, Wil-

²⁶ Oryantalist-Evanjelist tartışmaları hakkında bkz. Lynn Zastoupil ve Martin Moir (ed.), *The Great Indian Education Debate: Documents Relating to the Orientalist-Anglicist Controversy, 1781-1843* (Londra: Curzon Press, 1999).

²⁷ Penelope Carson, “An Imperial Dilemma: The Propagation of Christianity in Early Colonial India”, *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 18/2 (1990), 169.

²⁸ Charles Grant, *Observations on the State of Society among the Asiatic Subjects of Great-Britain Particularly with Respect to Morals and on the Means of Improving It* (1792), 148.

²⁹ Grant, *Observations on the State of Society among the Asiatic Subjects of Great-Britain*, 149-150.

before ve Zachary Macaulay, 1812 yılında Başbakan Lord Spencer Perceval'e üç öneride bulundular:

1. Hindistan, Hristiyan misyonerlere açılmalı,
2. Hindistan, İngiltere Kilisesi'nin dini kuruluşunu almalı,
3. Doğu Hindistan Şirketi, yerli halkın ahlaki durumunu iyileştirmek için bir eğitim öğretim programı sağlamalıdır.³⁰

Lord Perceval'in öldürülmesiyle yerine gelen Lord Liverpool evanjelistlerin sunduğu teklifleri tereddütsüz kabul etti. Evanjelistlerin hedeflerine ulaşması için tek bir adım kalmıştı o da Avam Kamarası'nın onayıydı. Lord Castelreagh 22 Mart 1813 tarihinde görüşülmesi için Avam Kamarası'na 13 yasa tasarısı sundu. Nihayet uzun görüşmelerin ardından evanjelistlerin istediği hak 10 Nisan 1813 tarihinde 20 yıllıkına onaylandı.³¹ Sonuç olarak, Hristiyan misyonerlere Hindistan'da İngilizcenin ve Hristiyanlığın propagandasını yapmak için izin verildi.

Devletten aldıkları güçle çalışmalara başlayan evanjelistler özellikle William Bentinck'in Doğu Hindistan Şirketi'nin Birinci Genel Valisi olarak görev yaptığı 1828 ile 1835 yılları arasında oryantalist politikaya karşı tutumu, uzun yıllar boyunca oryantalistlerin kurduğu akademileri, okulları sekteye uğrattı. Onun yönetimi altında *Fort William Koleji* dağıtıldı, *Asiatic Society* maddi zorluklara sürüklendi, *Kalküta Medresesi* ve *Sanskrit Koleji* tükenme noktasına geldi. Birçok tarihçinin üzerinde uzlaştığı nokta ise oryantalist yaklaşımla inşa edilen İngiliz reformlarının Bentinck döneminde büyük zarar gördüğüdür.³²

Bu döneme kadar geçen sürede medrese eğitim ve öğretimi alan Hint Müslümanları oryantalist düşüncenin faaliyetlerinden pek fazla etkilenmedi. Ancak onların eğitimini ve geleceklerini etkileyen asıl gelişme 1835 yılında evanjelist düşüncenin önde gelen şahsiyetlerinden Thomas Babington Macaulay'ın William Bentinck'e yazdığı rapordur. Babington Macaulay raporunda İngilizcenin resmi dil olarak Farsçanın yerine kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre İngilizce tüm öğrenim kurumlarında eğitim öğretim aracı ola-

³⁰ Elmer H. Cutts, "The Background of Macaulay's Minute", *The American Historical Review* 58/4 (1953), 844.

³¹ Mahmood, *A History of English Education in India*, 21.

³² Kopf, *British Orientalism and the Bengal Renaissance*, 241.

rak kullanılmalıdır. Çünkü batı bilgisinin o zamanlar düzgün gelişmemiş olan dillere çevrilmesi etkili olamazdı. Diğer taraftan, batı bilgisi ve bilimi hakkında bilgi sahibi olan Hintliler, batının bilgisini kendi dillerine çevirerek ülkede iyi bir yerel literatürün ortaya çıkmasına yardımcı olabilirdi. İngilizlerin öğrettiği Hintliler kendi vatandaşlarının eğitimine yardımcı olabilirdi. Hintliler kan ve renk bakımından Hintli, ama görüş, ahlak ve akılda İngiliz olacaktı. Macaulay'a göre, Hindistan'da İngilizce eğitiminin sunulmasının amacı sadece ders kitapları ve müfredat aracılığıyla Doğu Hindistan Şirketi'ne insan kaynağı yetiştirmek değil aynı zamanda eğitilmiş Hintliler arasında kültürel bir aktarım sağlamaktı.³³ Hatta eğitimin İngilizce verilmesinin Hintlilerin yabancılar tarafından yönetilmediği algısını geliştirebilir ve işbirliği yapmak için gayretli olmalarını sağlayabilirdi.³⁴

Oryantalistler ve evanjelistlerin görüşleri arasındaki en belirgin fark dil konusudur. Oryantalistler Farsçanın bürokrasideki işlevselliğini devam ettirip Sanskritçe eserleri tercüme ederken evanjelistler İngilizceden başka bir dili kullanmayı uygun bulmuyordu. Oryantalistler Hint halkını ve kültürünü anlayıp onlar gibi düşünmeyi ön plana çıkarırken evanjelistler ise görünüşte Hintli ama düşünce ve davranış bakımından İngiliz bir toplum yaratmak derindeydi. Birbirine taban tabana zıt iki görüşün ortak amacı ise Hint altkıtasında kendilerine sadık bir toplum yaratmaktı.

Evanjelistlerin girişimleriyle birlikte İngiliz yükseköğretim sistemi 19. yüzyılın ilk yarısında Bombay, Madras ve Kalküta'dan başlayarak Hint altkıtasına hızla yayıldı ve modern yükseköğretim kurumları açıldı. Ancak dikkat çeken durum ise İngilizlerin eğitimde Müslümanlara haksız, adaletsiz ve eşitlik ilkelerine aykırı davranışlarıydı.³⁵ Hindu öğretilerine büyük sempati besleyen H. H. Wilson, Hinduların eğitim öğretimlerinin gelişmesi için epey çaba sarf ederken hükümet de Kalküta'da bulunan Hindu kolejinde İngilizce

³³ Suresh Chandra Gosh, "Bentinc, Macaulay and the Introduction of English Education in India", *History of Education* 24/1 (1995), 17.

³⁴ Basu, *Essays in the History of Indian Education*, 6.

³⁵ İngilizlerin böyle davranmasının nedenlerinde biri de ilk geldikleri ve yerleştikleri yerlerden olan Bengal ve Arcot'ta Hindulardan çok Müslümanlarla mücadele etmiş olmalarıdır. Bölgede yapmaya çalıştıkları yönetsel değişikliklerde Müslüman halkla sorunlar yaşamaları İngilizleri Müslümanlara karşı daha agresif bir politikaya sürüklemiştir. Aziz Ahmad, *Studies in Islamic Culture in the Indian Environment* (Oxford: Clarendon Press, 1964), 263.

ve batı bilgisinin öğretilmesi için özel adımlar attı. Böylece Hindular İngilizce eğitim anlamında bir adım öne geçtiler. Öte yandan Müslümanlar için gerekli yöneticilerin atanmasının maddi sebeplerle reddedilmesi bir yana medresenin yöneticilerinden hiçbiri Genel Komite’de bulunmamaktaydı. Lumdsen gibi Müslümanları iyi tanıyan birinin Müslümanların İngilizce öğrenmeye herhangi bir itirazı olmayacağını belirterek medreseye bir İngilizce öğretmeninin atanmasını istedi. Ancak onun bu tavsiyesi görmezden gelindi ve Müslümanlar İngilizce dersinden mahrum kaldılar.³⁶ Dahası batı tarzı eğitime ve konuların öğretilmesine Hindular Müslüman öğrencilerden çok önceleri başladı veya başlatıldı.³⁷

Müslümanlara yapılan ayrımcılık sadece İngilizlerin açtığı okullar ve vermeye çalıştıkları eğitimle sınırlı kalmadı. İngilizlerin bu tutumu Müslümanların devlet işlerinde yer bulamaması ve ekonomik güçlerini kaybetmesiyle sonuçlandı. İlk olarak, Hint altkıtasında resmi yazışma dili olarak kullanılan Farsça terkedilip İngilizce kullanılmaya başlandı. Çünkü yazışma ve bürokrasi dilinin Farsçaya bağlı olması oryantalist düşüncenin devamı demektir.³⁸ Bu sebepten ötürü 1844’te Hardinge hükümeti devlet işlerine yapılacak alımlarda İngilizce bilenlere öncelik verileceğine dair söz verdi.³⁹ Müslümanların İngiliz ordusunda bulunmalarının İngilizlerin güvenliği için tehlike oluşturacağı dahi düşünüldü.⁴⁰ Nitekim Müslüman olarak doğmuş bir birey kendisine uygun bir yer olsa bile İngilizlerin askeri kurumlarında görev yaptırılmayacaktı.⁴¹ Hinduların yeni gelişen öğretim sistemine adapte olup İngilizceyi öğrenmeleri devlet kadrolarında iş bulmalarına olanak sağladı.⁴² Birçok Müslüman da işlerini yavaş yavaş kaybedip yerlerine Hindular getirilmeye baş-

³⁶ Malick, “British Educational Policy”, 2/202-203.

³⁷ Malick, “British Educational Policy”, 2/202-204.

³⁸ Michael J. Franklin, “William Jones”, *Encyclopedia Iranica* (Erişim 15 Şubat 2020). www.iranicaonline.org

³⁹ Arthur Berriedale Keith, *A Constitutional History of India 1600 – 1935* (Londra: Methuen and Co. 1936), 162. İngilizce öğrenim hızının yavaş olduğunu düşünen Hardinge hükümeti İngilizce bilen insanlara devlet kademelerinde iş verileceğini belirtmesi İngilizce öğrenmeye olan talebi artıracaklarını düşünmüşlerdir. Martin Carnoy, *Education as Cultural Imperialism* (New York: Longman, 1977), 103.

⁴⁰ W.W. Hunter, *The Indian Muslims* (Londra: Trübner and Company, 1876), 165.

⁴¹ Hunter, *The Indian Muslims*, 159.

⁴² Jawaharlal Nehru, *the Discovery of India* (Yeni Delhi: Oxford U.P., 1994), 320; Ram Gopal, *Indian Muslims a Political History, 1858-1947* (Bombay: Asia Publication House, 1964), 20.

landı.⁴³ İngilizler aynı millete mensup, yüzyıllar boyunca barış içerisinde yaşayan Müslümanları ve Hinduları din üzerinden ayırma sürüklediler.⁴⁴ Evanjelist düşüncenin güç kazanması ile geleneksel medreselerde verilen öğretim önemini kaybetme sürecine girdiği görülmektedir.

Zamanla mahkemelerde Babür Devleti'nin atadığı kadılar yerine İngiliz hukukunu bilen hakimler görev yapmaya başladı. Hafeez Malik'e göre yapılan uygulamanın amacı Müslümanları mesleklerinden, ekonomik statülerinden ve yönetimdeki kontrollerinden mahrum bırakmaktı.⁴⁵ Böylece Müslümanlar işlerini kaybedip ekonomik olarak zor durumda kalırken, bürokraside de etkinliklerini yavaş yavaş yitirmeye başladılar. Artık İslâm'ın, İslâm hukukunun ve geleneksel medrese öğretiminin önemsizleştiği bir eğitim sistemi ortaya çıkmaya başladı. Dahası medreselerin sahip olduğu mülklere İngilizlerin el koyması,⁴⁶ merkezden maddi yardımın gelmemesi ve iş istihdamı konusunda yaşanan sıkıntı medrese eğitimine ve âlimlerine büyük darbe vurdu. Oryantalist düşünce etkisiyle kurulan Kalküta Medresesi ve Medrese-i Mohsinia'dan evanjelist politikaya tepki olarak 1851 yılında İngilizce kaldırıldı.⁴⁷

1498 | db

Yaşanan gelişmelerden Müslümanları sorumlu tutanlar da vardı. W. W. Hunter'a göre İngilizler Bengal'de epey okul açmıştı. Hatta bu okulların çoğu Müslümanların bulunduğu bölgelerdeydi. Devletin açtığı okullara gidip başarıyla tamamladıktan sonra iş bulabilme fırsatları olduğu halde Müslümanların bu okullara gitmek istemediğini aksine Hinduların daha çok istekli olduklarını belirtmektedir. Müslümanların bu tutumu eğitilmiş bir Müslüman entelektüel grubun ortaya çıkmasına mani oldu. Aksine İngiliz eğitim sistemine ilgi gösteren Hindular entelektüel bir grup oluşturup bu sayede iş olanaklarından faydalanabildiler.⁴⁸

Niçin Müslüman ulema İngilizceye karşıydı? Niçin Müslüman öğrenciler batı tarzı öğretim almaktan çekindiler? Bu soruların iki

⁴³ Hunter, *The Indian Musalmans*, 175.

⁴⁴ Ishtiaq Husain Qureshi, *Education in Pakistan: An Inquiry Into Objectives and Achievements* (Karachi: Maaref Press, 1975), 101.

⁴⁵ Hafeez Malik, *Muslim Nationalism in India and Pakistan* (Washington: Public Affairs Press, 1963), 145.

⁴⁶ M. F. Rahman, *The Bengali Muslims and English Education (1765-1835)* (Dacca: Bengal Academy, 1973), 17.

⁴⁷ Ahmed, *Madrasah Education*, 84.

⁴⁸ Hunter, *The Indian Musalmans*, 176-177.

önemli açıklaması vardı. Birincisi Müslümanlar yüzyıllardır ellerinde bulundurduğu siyasi gücü İngilizlere kaptırmıştı. Müslümanların gözünde İngilizler artık Hint yarımadasındaki Müslümanların ekonomik, kültürel ve dini varlıklarının en büyük düşmanıydı. Düşman gördükleri bir milletin dilini öğrenmektense daha çok içe kapanıp medrese öğretimine devam etmeyi yeğlediler. İkincisi ise İngilizlerin İngilizceyi ön plana çıkarıp Hindistan'ın yerli halkını misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlaştırmaya çalıştığını ileri sürdüler.⁴⁹

Müslüman toplumun Avrupa'dan gelen misyonerlerin dini tarafsızlık politikasını göz ardı ederek İngilizce yoluyla Hristiyanlığı öğrettiklerine dair şüpheleri asılsız değildi. Dönemin misyonerlerinden Alexendra Duff düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "Bizim en büyük amacımız, edebiyatımız ve bilimlerimiz hakkında mümkün olan en geniş bilgiyi gençlere aktarmaktır; ama bir başka ve daha hayati amaç Hristiyanlık hakkında kapsamlı bir bilgi vermektir."⁵⁰

Bundan dolayı İngilizlerin öğretim kurumlarına Müslüman öğrencilerin pek ilgi göstermediği görülmektedir. Örneğin 1830 yılında medresede sadece 87 öğrenci kayıtlı iken Hindu ve Sanskrit kolejinde 612 öğrenci kayıtlıydı. Ayrıca birçok Hindu öğrenci misyoner okullarına gitmekteydi.⁵¹

2. Hint Medreselerinde Ekolleşme Dönemi

İngilizlerin Müslümanlara, medreselere ve Müslümanların eğitimlerine karşı olumsuz tavrından dolayı Müslüman ulema Müslüman kültürünün korunmasına yönelik harekete geçti. Bir takım ulema İslâm'ın yabancı bir devletin yönetiminde tehdit altında olduğunu belirterek Hint altkıtasında farklı bölgelerde, farklı görüşler doğrultusunda ekoller geliştirerek yeniden yapılanma sürecine girdiler. Bu ekoller gelenekselciler, yenilikçiler ve uzlaşmacılar olarak üçe ayırmak mümkündür. Çalışmada gelenekselcilerden Diyübend, yenilikçilerden Aligarh ve uzlaşmacılardan Nedvetü'l-ulema ekolleri ele alınmıştır.

2.1. Gelenekselciler: Diyübend Ekolü

⁴⁹ Mahmood, *A History of English Education in India*, 53-54.

⁵⁰ Gopal, *Indian Muslims a Political History*, 19.

⁵¹ Malick, "British Educational Policy", 2/204.

19. yüzyılın ikinci yarısı Hint Müslümanları için bir çöküş dönemidir. 1857 yılında İngilizlere karşı başlatılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Hint Ayaklanması'ndan sonra İngilizler Hint yarımadasının kontrolünü tamamen ellerine geçirdiler. Başlatılan isyandan Müslümanlar sorumlu tutulmuş ve idama varacak kadar ağır cezalar verilmiştir.⁵² Müslüman ulemanın aktif bir rol üstlendiği 1857 Hint Ayaklanması'nda 20.000'den fazla Müslümanın idam cezasına çarptırıldığı belirtilmektedir.⁵³ Müslüman ulemadan bir kısmının idam edilmesi bir kısmının hapse atılıp sindirilmesi var olan Müslüman entelektüel sınıfı daha da güçsüzleştirdi. Fiziki mücadeleden bir sonuç alamayacağını anlayan Müslümanlar eğitim öğretim anlamında bir mücadele içine girdiler. Özellikle Müslüman kimliğini ve kültürünü koruma içgüdüsüyle Müslüman ulemanın önde gelen isimleri geleneksel medrese öğretimine önem verdi. Bunlardan öne çıkan ve günümüzde dahi varlığını devam ettiren Diyübend ekolünün kurucusu Mevlana Muhammed Kasim Nanotavi'yd.

1500 | db

Dönemin önde gelen Müslüman ulemalarından Nanotavi günümüzde Uttar Pradeş eyaletine bağlı Muzaffarnagar bölgesinde İngilizlere karşı yürütülen isyanda başrolde yer alan ve İngilizler tarafından hapse atılan önemli figürlerden biriydi.⁵⁴ Nanotavi'ye göre Müslüman topluluğunun kimliği ve mükemmelliği geleneksel mirasının korunmasında yatmaktadır. Bunlar korunamadığı için Müslüman geleneksel bilimi benzeri görülmemiş ve hızlı bir düşüş yaşadı.⁵⁵ Hint uleması İslâm'ın Hristiyanlarca kuşatıldığını ve tehdit altından olduğunu düşünerek batı bilgisine karşı sert bir tavır takındı. Yoginder Sikand'ın "Eğitim Cihadı" olarak tanımladığı bu davranışın altında yatan neden ise geleneksel İslâmi eğitimi ve bilgiyi korumaktı. Bu sebeplerden ötürü açılan birçok medrese modern bilgiye İslâmi olmadığı gerekçesiyle kapılarını kapattı.⁵⁶ Böyle bir yaklaşım geçmişte akli ve dini bilgiyi bir arada veren, yeri geldiğinde müfredatında önemli değişiklikler yapılabilen medrese eğiti-

⁵² Edward Thompson, *The Other Side of the Medal* (Londra: Hogarth Press, 1930), 70-75.

⁵³ Tariq Hasan, *the Aligarh Movement and the Making of the Indian Muslim Mind, 1857-2002* (Yeni Delhi: Rupa Publications, 2014), 12.

⁵⁴ Hasan, *the Aligarh Movement*, 12.

⁵⁵ Aziz Ahmad, *Islamic Modernism in India and Pakistan, 1857-1964* (Oxford: Oxford U.P., 1967), 104.

⁵⁶ Yoginder Sikand, "Reforming the Indian Madrassas: Contemporary Muslim Voices", *Religious Radicalism and Security in South Asia*, ed. Satu P. Limaye vd. (Honolulu: Asia-Pacific Center for Security Studies, 2004), 122.

mine büyük bir darbe vurmuştu. Bu yaklaşım bir nevi dini bilginin aklî bilgidен ayrı tutulmasıydı.

Nanotavi'ye göre Müslümanlar yeteri kadar güçlü bir dini inanca sahip olmazsa dinlerini ve kültürlerini koruyamazdı. Böyle bir durumda devam edebilmenin tek bir yolu vardı; o da uygun bir dini öğretim sisteminin herkese verilmesiydi. Bu düşüncelerden hareketle hapisten çıktıktan sonra 30 Mayıs 1866'da Diyüband Medresesi'ni kurdu.⁵⁷ Dini eğitimin daha çok ön planda tutulduğu bu medrese ekolü finansal desteğini Müslüman halktan karşıladı. Barbara Metcalf'ın aktardığına göre insanlar medrese için ilk günlerde mobilya ve ev eşyaları, öğrenciler için de yiyecek bağışladılar. Kimisi Kurban Bayramında kestiği deriyi satıp para yollarken kimisi de zekâtlarını okula verdiler.⁵⁸ Çatta adı verilen küçük bir mescitte açılan eğitim-öğretim kurumu zamanla büyüüp 230 derslane, 400 oda, sekiz öğrenci yurdu ve bir kütüphaneye sahip büyük bir üniversiteye (dârululûm) dönüştü. Nanotavi'den sonra başa gelen Reşid Ahmed Gangohi ve Mahmud Hasan Diyüband ekolünün gelişmesine önemli katkılar sağladılar. Diyüband Medresesi maddi anlamda güçlenirken eğitim kalitesini de arttırdı. Hatta İslâm dünyasında "Doğu'nun Ezheri" olarak anılmaya başlandı.⁵⁹

Eğitim müfredatı olarak 18. yüzyılda Frengi Mahal'de⁶⁰ gelişmiş olan *ders-i nizam*⁶¹ programının uygulandığı⁶² Diyüband Medre-

⁵⁷ Ziyaul Hasan Faruqi, *The Deoband School and the Demand for Pakistan* (Bombay: Asia Publications, 1963), 22; Muhammadullah Khalili Qasmi, *Madrassa Education: Its Strength and Weakness* (Yeni Delhi: Manak Publications, 2005), 34. Medresenin ilk öğrencisi Shaiku'l-Hind Mahmud Hasan medresenin kuruluş amacını şu sözlerle ifade etmiştir: "Mevlana Nanotavi bu medreseyi sadece öğretmek ve öğrenmek için mi kurdu? Benim huzurumda kuruldu. Bence 1857 isyanının başarısızlığı sonrasında Müslümanların kayıplarını telafi etmek için kuruldu. Sayed Mahboob Rizvi, *Tareekh E Darul Uloom Deoband* (Lahore: Almizan 2005), 44.

⁵⁸ Barbara D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900* (New Jersey: Princeton U.P., 1982), 97.

⁵⁹ Birışık, "Hint Altkitasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü", 10-11.

⁶⁰ Şibli Numanî'nin "Hindistan'ın Cambridge'i" olarak adlandırdığı Firengi Mahal, kurulduğu 1693 tarihinden itibaren Hindistan'daki en önemli İslâmi eğitim merkezlerinden biri olmuştur. Gerçek manada Mevlana Abdülbari tarafından 20. yüzyılın başlarında teşkilatlı bir kurum haline getirilmiştir. Azmi Özcan, "Firengi Mahal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/132-133.

⁶¹ *Ders-i nizam* müfredatında takip edilen dersler ve okutulan kitaplar için bkz. Kaur, *Madrassa Education in India*, 110.

⁶² Masooda Bano, "Beyond Politics: The Reality of a Deobandi Madrasa in Pakistan" *Journal of Islamic Studies* 18/1 (2007), 49; Arshad Alam, *Inside a Madrasa: Knowledge, Power and Islamic Identity in India* (Yeni Delhi: Routledge, 2011), 16.

sesi'nde felsefe ve mantık üzerine kitap sayısını azaltılarak ve hadis, fıkıh ve tefsir üzerine daha fazla metin eklenerek ders programında çeşitli değişiklikler yapıldı. Medresenin kuruluşundan iki yıl sonra, 1859'da, önde gelen Diyübend uleması, medresenin kabul ettiği on yıldan altı yıla kadar çalışma seyrinin süresini azaltmayı önerdi. Verilen gerekçe, öğrencilerin mezun olduktan sonra modern okullarda okuyabilmeleri idi.⁶³ Tefsir ve Hadis derslerini ağırlıklı olarak okutulduğu Darü'l-ulum-i Diyübend'de öğretilen diğer dersler şunlardır: Kur'an-Tecvid-Kıraat, Fıkıh, Usul-ü Fıkıh, Akaid, Kelâm, Tasavvuf, Arap Edebiyatı, Sarf, Nahiv, Maânî, Beyan, Mantık, Felsefe, Aruz, Münazara, Astronomi, Matematik, Tıp, Coğrafya, Tarih.⁶⁴ Bir öğrenci isterse Diyübend'de dini eğitimini aldıktan sonra modern okula veya üniversiteye katılabilirdi.⁶⁵ Sonuç olarak genç Müslüman çocuklara hem İslâmi bilgiler aktarılmaya devam edecek hem de Hristiyan misyonerler tarafından etkilenmelerinin önüne geçilecekti.

1502 | db

1866-1900 yılları arasında Darü'l-ulum-i Diyübend'e bağlı 40'a yakın yeni medrese kuruldu. Bunlar arasında Medrese-i Seharenpur, Medresetü'l-Gureba Kasımü'l-ülüm, Camia İslâmiyye Arabiyye, Camia Reşidiyye, Medrese-i Eminiyye, Camia Arabiyye Ta'limüddin ve Hayrü'lmedaris bunlar arasında önemli olanlardır.⁶⁶ Diyübend Medresesi bugün Hindistan'ın en büyük medreselerinden biri olup küçük köylere, kasabalara kadar kendisine bağlı medreseler bulunmaktadır. 1857 yılındaki Hint Ayaklanması ve sonrasındaki gelişmelerde rolü dikkate alındığında Diyübend ekolünün eğitim müessesesinden çok, bir düşünce akımı ve hareket merkezi olarak dikkat çektiği görülmektedir.⁶⁷

İngilizlerin 1947 yılında Hint alt kıtasından çekilmesiyle kurulan Pakistan devleti Diyübend ekolünün rahat hareket edebileceği bir yer oldu. Ekolün temsilcileri elde ettikleri serbestlik sayesinde

⁶³ Sikand, "Reforming the Indian Madrassas", 124.

⁶⁴ M. Nur Pakdemirli, "Hint Alt kıtasında Dini Ekoller ve Din Eğitimi", *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 429.

⁶⁵ Ahmad, *Islamic Modernism in India and Pakistan*, 105.

⁶⁶ Abdülhamit Birşık, "Hint Alt kıtasında Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/335.

⁶⁷ Azmi Özcan, "Darülülüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/554.

1970 yılına kadar ülkenin birçok yerinde dokuz binden fazla medrese ve okul açtılar.⁶⁸

2.2. Yenilikçiler: Aligarh Ekolü

Diyü bend ekolünün tam aksini savunan Aligarh ekolü Müslümanların batı tarzı öğretimle başarılı olacağına inanmaktaydı. Ekolün en önemli temsilcisi olan Seyyid Ahmed Han (1817-1898) Darü'l-ulum-i Diyü bend'in kurucusu Nanotavi ile Delhi Koleji'nden sınıf arkadaşı olup her ne kadar farklı görüşlere sahip olsalar da birbirleriyle yakın ilişkileri vardı.⁶⁹ Seyyid Ahmed Han, 1857 Hint Ayaklanması'ndan sorumlu tutulan Müslümanların İngiliz yönetimi altında kültürel ve politik açıdan geleceklerinin pek parlak olmayacağını düşünmekteydi. Ona göre uzun zamandır batı tarzı eğitimi reddettiklerinden dolayı ticaret, sanayi ve yönetim anlamında geri kalmışlardı. Hindistan'da birçok grup batı tarzı eğitimin önemini kavrayıp Avrupa'ya eğitimlerini tamamlamaya giderken 1886 yılına kadar tek bir Müslüman öğrenci eğitim için İngiltere'ye gitmedi.⁷⁰ Uzun yıllar oryantalist ve evanjelist politikalar sonucunda geleneksel medrese öğretiminin önemini kaybetmesiyle Hinduların gerisinde kalan Müslümanlar aradıkları iş ve sosyal statü fırsatını bu sayede elde edebilirdi. Ahmed Han'a göre Hint Müslümanlarının kaybettiklerini geri kazanmasının tek yolu modern eğitime ağırlık verilmesiydi. Bu konuda düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: "Dinî ve dünyevî reformlar modern bilimlerin eğitimini almaya bağlıdır ve bu eğitim, Allah'ın iradesiyle Hint altkıtasına hükmeden dilde verilmelidir. Müslümanlar, başta İngilizce olmak üzere Avrupa dillerini öğrenmeden eğitimde ilerleme kaydedemeyecektir."⁷¹ Hatta bağımsız Hindistan'ın ilk başbakanı olan Jawaharlal Nehru kaleme aldığı "Discovery of India" adlı eserinde Ahmed Han'ın amacının "Hint Müslümanlarını İngilizler için değerli ve faydalı bir toplum haline getirmek" olduğunu belirtmiştir.⁷²

⁶⁸ Birşık, "Hint Altkıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü", 12-13.

⁶⁹ Qasmi, *Madrassa Education*, 49.

⁷⁰ Shanti S. Tangri, "Intellectuals and Society in Nineteenth-Century India", *Comparative Studies in Society and History* 3/4 (1961), 390-391.

⁷¹ Pakdemirli, "Hint Altkıtasında Dini Ekoller", 436.

⁷² Nehru, *The Discovery of India*, 345.

Müslüman toplumun Diyüband gibi kendi içine kapanarak değil batı tarzı öğretimi benimseyerek kendisini kurtarabileceğine inanan Seyyid Ahmed Han sufi bir ailede doğmuş, klasik medrese eğitimi almış bir aydıdı. O, Hint Müslümanlarını ve Hinduuları tek bir kavim olarak düşünen ayırım yapmadan hem Hindu hem de Müslüman toplumun belli bir standardın üzerinde eğitim öğretim almasını isteyen biriydi.⁷³ 1862 yılında Gazipur’da bir okul kuran Ahmed Han Müslüman ya da Hindu farketmeksizin okulun kapılarını herkese açtı. Ardından 1864 yılında “Scientific Society” enstitüsünü kurdu ve önemli modern eserlerin Urduçaya tercüme edilmesini sağladı.⁷⁴ Seyyid Ahmed Han yapmış olduğu bu girişimlerle Hint eğitim tarihinin kilometre taşlarından biri olan Aligarh ekolünün temellerini attı.

Ahmed Han’ın düşüncelerini asıl etkileyen olay ise hükümet bursu kazanan oğlu Mahmud’a İngiltere yolculunda refakat etmesiydi. Ahmed Han 1869-1870 yılları arasında yedi ay kaldığı İngiltere’de İngilizlerin eğitim öğretim sistemini ve üniversitelerini araştırdı.⁷⁵ Gördüklerinden etkilenmiş olan Ahmed Han “yükseköğretimde Hindistan üniversiteleri ile yetinmek de doğru değildir. Yurt dışındaki üniversitelerden, özellikle de Oxford ve Cambridge üniversitelerinden yararlanmak gerekmektedir” diyerek İngiliz eğitim modeline uygun bir öğretim sisteminin önemini dile getirdi.⁷⁶

Nihayetinde batı düşüncesi doğrultusunda İslâm’ı incelemek ve İngiliz eğitim modeline uygun İslâmi bir müfredatın takip edildiği *Medresetü’l-ulüm*’u 1875 yılında Aligarh’ta kurdu. 1877 yılına gelindiğinde *Mohammadan Anglo Oriental College* olarak adı değiştirilen kurum 1878 yılında eğitim öğretime başlamıştır.⁷⁷ Esas öğretim İngilizce üzerinde yapılmakta ancak dini ilimler Arapça okutulurken

⁷³ Sharif Al Mujahid, “Sir Syed Ahmad Khan and Muslim Nationalism in India”, *Islamic Studies* 38/1 (1999), 88.

⁷⁴ Hasan, *The Aligarh Movement*, 31-33.

⁷⁵ David Lelyveld, *Aligarh’s First Generation: Muslim Solidarity in British India* (New Jersey: Princeton University Press, 1978), 104-105.

⁷⁶ Pakdemirli, “Hint Altıtasında Dini Ekoller”, 436.

⁷⁷ Seyyid Ahmed Khan bu ismi neden kullandığını şu sözlerle aktarmaktadır: bilim sağ elimizde olmalı, felsefe sol elimizde ve başımızın üzerinde de Allahtan başka İlah yoktur ve Hz. Muhammed onun elçisidir.” Shan Muhammad, *Successors of Sir Syed Ahmad Khan - Their Role in the Growth of Muslim Political Consciousness* (Delhi: Idarath-i Adabiyat-i Delli, 1981), 8.

Farsça ve Urduca da öğretilmekteydi.⁷⁸ H. G. Rawlinson kolejin kuruluşunun üç ana amacı olduğunu belirtmektedir. Bunlar, Müslümanların dinlerine halel getirmeksizin İngilizce eğitimi alabilecekleri bir kolej kurmak, bir ebeveynin çocuklarını güvenle gönderebileceği yatılı bir yer düzenlemek ve son olarak akıl geliştirirken beden eğitimi sağlayacak, iyi davranışları geliştirecek ve ahlaki karakterleri geliştirecek bir eğitim vermektir.⁷⁹ Bunun yanı sıra gelişmiş ülkeler seviyesinde öğretim sağlamak, klasik İslâmi düşünceleri modern bakış açılarından açıklamak, Kur'an'ın tefsirini yapmak, Hristiyan misyonerlere ilmi cevaplar verebilmek ve Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki nefreti ortadan kaldırmak amaçlanmıştır.⁸⁰ Aligarh'ı özel kulan ise zamanla Hindu öğrencilerin burada öğretim almayı tercih etmesiydi.⁸¹ Bu gelişme Hint Müslümanlarını ve Hindularını tek bir kavim olarak düşünen Ahmed Han'ın arzusunun gerçekleşmesi anlamına gelmekteydi.

Ancak Ahmed Han'ın geleneksel medrese öğretim sisteminden sıyrılıp modern öğretime odaklanması onun Müslüman halk tarafından kafir ya da Hristiyan yanlısı olarak görülmesine sebep oldu. Müslüman ulemanın ve dönemin önde gelen fikir ve siyaset insanlarından Cemaleddin Afgani tarafından şiddetli bir şekilde eleştirildi.⁸² Ahmed Han ise kendisine yöneltilen eleştirileri Osmanlı Devleti'nin Mısır'da yapmış olduğu gelişmeleri örnek göstererek savunmuştur. Ahmed Han Türklerin var olan dini öğretim sistemine zarar vermeden onu geliştirdiklerinden bahsetmektedir. Modern öğretim sayesinde Mısır'daki Osmanlı vatandaşlarının kadın erkek fark etmeksizin güzel bir şekilde farklı Avrupa dillerini konuşabildiklerini ve Avrupa'dan getirtilen makineleri rahatlıkla kullanabildiklerini eserlerinde aktarmıştır.⁸³

⁷⁸ Halit Eren, "Aligarh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/460.

⁷⁹ H. G. Rawlinson, "Sir Saiyid Ahmad Khan", *Islamic Culture* (1930), 4/394.

⁸⁰ Pakdemirli, "Hint Altkitasında Dini Ekoller", 437.

⁸¹ Lelyveld, *Aligarh's First Generation*, 170-171.

⁸² Ahmed Han ailesinden de sert tepkilerle karşılaşmış, halalarından bir tanesi onu görmeyi reddetmiştir. Sebebi ise "yabancıların ve dinsizlerin kültürüne çok nazik davrandığını" düşünmesiydi. Mushirul Hasan, "Aligarh's 'Notre Eminent Contemporain': Assessing Syed Ahmad Khan's Reformist Agenda", *Economic and Political Weekly* 33/19 (1998), 1077.

⁸³ Syed Tanvir Wasti, "Sir Syed Ahmad Khan and the Turks", *Middle Eastern Studies* 46/4 (2010), 529-542.

Genel anlamda baktığımızda Seyyid Ahmed Han Müslüman gençlerin hem Doğu bilimlerini hem de Batı bilimlerini en iyi şekilde öğrenmesini istediğini görmekteyiz. Aldıkları batı tarzı eğitim sayesinde Müslüman gençlere yeni kapıların açılacağını, geleneksel medreselerde alınan öğretimin İngiliz egemenliğinde yaşayan Müslüman gençlere iş ve sosyal statü anlamında bir katkısı olmayacağını düşünmüştür. Onun kurduğu bu ekol gelecekte Hindistan'a liderlik edebilecek bireylerin yetişmesine olanak sağladığı da belirtilmesi gereken bir noktadır.⁸⁴

2.3. Uzlaşmacılar: Nedvetü'l-Ulemâ

Darü'l-ulum-i Diyübend'in geleneksel eğitimi devam ettirip modern eğitime karşı tavır alması, Aligarh ekolünün batı tarzı eğitimi benimsemesi ve bu doğrultuda eğitim öğretime devam etmesi Müslüman gençler arasındaki bölünmüşlüğü arttıracak kaygısını ortaya çıkardı. Bu bağlamda dini ve modern ilimlerin birlikte okutulacağı bir müessesenin gerekliliği gündeme geldi. Muhammed Ali Mongeri Kanpuri ve birtakım Hindistan ulemasının girişimleriyle 1892'de *Encümen-i Nedvetü'l-ulemâ* kurulu oluşturuldu. Müslüman toplumunun ve kültürünün Hindistan'daki varlığını koruyabilmesi için eğitim kurumlarının açılmasının gerekliliğine dikkat çekildi ve Nedvetü'l-ulemâ ismiyle bir cemiyet oluşturuldu.⁸⁵ 1898 yılında Laknov'da geleneksel ve modern eğitim anlayışının bir arada yürütüldüğü Dârü'l-ulûm-u Nedvetü'l Ulema Medresesi kuruldu ve zamanla bu kuruma bağlı medreseler açıldı.⁸⁶ Hint yarımadasında Nedve'nin programına bağlı olarak eğitim öğretime devam eden birçok medrese bulunmakta ve bunlar geleneksel ve modern eğitimi bir arada yürütmektedirler. Buradan mezun olan kişiler Nedevî ya da Nedvî olarak adlandırılmaktadır.⁸⁷

Nedvetü'l-Ulema'nın önde gelen isimlerinden Şibli Numani geleneksel medrese eğitimi almış, Aligarh'ta Arapça ve Farsça dersler verdi. Ancak birçok noktadan Seyyid Ahmed Han ile fikirleri uyuşmamaktaydı. Geleneksel medrese öğretim sistemini şiddetle eleştirdi.

⁸⁴ Pakdemirli - Birşık, "Hint Altıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", 109.

⁸⁵ Azmi Özcan, "Nedvetü'l-Ulemâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/514.

⁸⁶ Pakdemirli, "Hint Altıtasında Dini Ekoller", 443.

⁸⁷ Pakdemirli - Birşık, "Hint Altıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", 110.

rip modern öğretime göre düzenlemeler yapılması gerektiğini belirten Numani ideolojisini hayata geçirmek için 1894'te Nedve'ye dahil oldu.⁸⁸ Şibli Numani'ye göre önemli ve gerekli ilimler ihmal edilmekteydi. Mantık ve felsefe üzerine birçok kitap okutulmakta ama İslâm'ın kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e yeteri kadar önem verilememekteydi. Kur'an'ın tefsirinde kullanılan *Celaleyn* ve *Beyzavi* adlı kitaplar kısa ve öz olduğundan yeterli değildi. Birçok kitap öğrencilerin problemleri tartışmasına, analiz etmesine ve onlardan anlam çıkarmasına yardımcı olamamaktaydı. Müfredattaki kitapların birçoğu modern bilimden uzak bilgilerle donatılmıştı. İngilizce öğretimi için hiçbir çaba sarf edilmemekteydi.⁸⁹ Geçmişte Müslümanların tereddüt etmeden Grekçe ve Farsçayı öğrendiklerini, İslâm'ın yeniliklere açık olduğunu belirterek öğretimde İngilizcenin de kullanılmasını istemiştir. Bu sayede hem Arapçayı ve geleneksel ilimleri hem de İngilizceyi ve modern bilimleri iyi derecede bilen İslâm âlimleri yetiştirilecekti.⁹⁰

Nedvetü'l-Ulema ekolünden gelen başta Şiblî Numânî ve Seyyid Süleyman Nedvî gibi alimler tarafından 1914 yılında Azamgarh'ta kurulan *Dâru'l-Musannifîn Şiblî Akademi* Hint coğrafyasındaki ilim hayatına önemli katkılar sundu. Akademinin amacı İslâm üzerine araştırmacı yetiştirmek, İslâm tarihi, kültürü ve medeniyeti alanlarında araştırmalar yapmaktır. Çalışmaların bir kısmı Hint altkıtasına dair olmak üzere, İslâm ile ilgili yüzden fazla eser telif ve tercüme edildi. Urduca, Arapça ve Farsça olarak değerli eserler yayınlandı. *Sîretü'n-Nebî* (I-VII), *Hulefâ-i Râşidîn*, *Siyerü's-sahâbe* (I-XII), *Târîh-i İslâm* (I-IV), *Târîh-i Devlet-i Osmâniyye* (I-II), *Târîh-i Endelüs*, *Târîh-i Fıkh-ı İslâm*, *Hindustân key Ahd-i Vustâ ka Fôcî Nizâm*, *Şi'ru'l-Hind* (I-II) ve *Şi'ru'l-Acem* (I-V) *Dâru'l-Musannifîn Şiblî Akademi*'nin meydana getirdiği önemli çalışmalardan birkaçıdır.⁹¹

İngilizce ve Arapçanın ön planda tutulduğu Nedve'nin müfredatında ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim ve İslâmi ilimler öğretilmekteydi. Yeni müfredatı öğretebilecek öğretim elemanı azlığı yüzünden programda aksamalar meydana gelmesine rağmen sorun zamanla aşıldı. İngilizce dersinin zorunlu tutulduğu bu ekolde mantık

⁸⁸ Ziaul Haque, "Muslim Religious Education in Indo-Pakistan", *Islamic Studies* 14/4 (1975), 285.

⁸⁹ Haque, "Muslim Religious Education in Indo-Pakistan", 285-286.

⁹⁰ Pakdemirli, "Hint Altkıtasında Dini Ekoller", 442.

⁹¹ Birişik, "Hint Altkıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü", 17-18.

ve felsefe ders kitaplarında azaltılmaya gidilip Kur'an tefsiri ve Arap edebiyatı derslerine ağırlık verildi.⁹² Ancak muhafazakâr ulemadan sert bir muhalefetle karşılaştı ve birçoğu onu kâfir olarak tanımladı. Sonuç olarak Nedve, yeni bir ulema sınıfı geliştirme görevinde başarısız oldu, ancak Şibli Numani'nin vizyonu 1947 sonrası Hindistan'daki reformcular için güçlü bir ilham kaynağı oldu.⁹³

1947 yılında Hindistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Hint Müslümanları anayasanın kendilerine tanıdığı hakkı kullanıp geçmişten beri süregelen medrese geleneğini devam ettirmektedirler.⁹⁴ Özellikle muhafazakâr yapılarıyla bilinen Darü'l-ulum-i Diyübend ve Dârü'l-ulûm-u Nedvetü'l Ulema ekollerine ait müfredatın takip edildiği medreselerde modern eğitimin gerekli olduğu tartışmaları devam etmekte olup Hindistan devleti gerekli gördüğü reform programlarını uygulamaktadır.

Sonuç

1508 | db

Günümüzde Hindistan Cumhuriyeti'nin eğitim müfredatının bir parçası olan medreseler köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Delhi Türk Sultanlığı ve Babür İmparatorluğu gibi Müslüman devletler döneminde altın çağını yaşayan medreseler İngilizlerin Hindistan'da kalıcı olarak yerleşmeye karar vermeleriyle olumsuz bir sürece girdi. İngilizler ilk olarak oryantalist ideoloji çerçevesinde medreseler, kolejler ve enstitüler açtılar. Bu sayede bir yandan Hint kültürü öğrenilirken bir yandan da Müslüman ve Hindu öğrencilere batı tarzı eğitim verildi. Doğu Hindistan Şirketi'nin içerisinde oryantalistlere muhalif olan evanjelistler ise Hintlilere İngilizce ve batı bilginin öğretilmesiyle halkı daha rahat yönetebileceklerine inandılar. Bunun en bariz örneği ise 1835 yılında Macaulay'ın sunduğu raporda kendisini gösterdi.

Sonuç olarak, Hint yarımadasında kendisine sadık bir toplum yaratmak ve devlet işlerinde istihdam edebileceği insan gücünü sağlamak isteyen İngilizler oryantalizm ve evanjelizm ekseninde eğitim ve öğretimde yaptığı reformlar medrese sistemini olumsuz

⁹² Pakdemirli, "Hint Altktasında Dini Ekoller", 443.

⁹³ Sikand, "Reforming the Indian Madrassas", 124.

⁹⁴ Hindistan anayasasınının 30'uncu maddesine göre "dili ya da dini fark etmeksizin tüm azınlıklar, kendi eğitim kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahiptir." Bu vesileyle Hindistan'da azınlık statüsünde bulunan Müslümanlar, Sihler, Hristiyanlar, Budistler, Farsiler ve Cainler kendi eğitim kurumlarını kurma ve onları yönetme hakkına sahiptirler. https://mhrd.gov.in/fundamental_rights_article-30. (Erişim 20 Şubat 2020).

yönde etkilemiştir. Medreseden mezun olan Müslümanlar hem iş bulmakta zorlanmış hem de sosyal statülerini yavaş yavaş kaybetmiştir. Reformların medreselerdeki öğretimi değersizleştirmeye çalıştığını düşünen Hint Müslümanları “İslâm dinini ve kültürünü koruma” refleksi geliştirdi. 1857 Hint Ayaklanması'nın başarısızlıkla sonuçlanması birçok Müslümanı umutsuzluğa sürükledi. Çareyi medreselerin ve İslâmi bilgi ve öğretimin korunmasında bulan Müslüman ulema, Hint medreselerinde bir ekolleşme dönemini başlattı. Gelenekselciler, yenilikçiler ve uzlaşmacılar olarak üçe ayrılan bu ekoller kendi düşünceleri doğrultusunda öğretime devam ettiler. Farklı ekollerin ortaya çıkması ise medreselerin müfredatında bir birliği yok edip medrese mezunu Müslüman öğrenciler arasında fikir ayrılıkları kadar bilgi uçurumu da meydana getirdi. Günümüze kadar medrese kültürünün korunup gelmesinin arka planında İngilizlerin eğitim öğretim politikalarının olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abul Fazl Allami, *Ain-i Akbar*. çev. Colonel H. S. Jarrett. 2 Cilt. Kalküta: Baptist Mission Press, 1891.
- Ahmad, Ashfaque. *System of Education in Medieval India (1526-1761 A.D.)*. Yeni Delhi: Panchsheel Publications, 1987.
- Ahmad, Aziz. *Islamic Modernism in India and Pakistan, 1857-1964*. Oxford: Oxford U.P., 1967.
- Ahmad, Aziz. *Studies in Islamic Culture in the Indian Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1964.
- Ahmed, A. F. Salahuddin. *Social Ideas and Social Change in Bengal 1818-1835*. Leiden: E. J. Brill, 1965.
- Ahmed, Ali Kodom. *Madrasah Education in Assam and Its Impact on the Society - a Critical Study*. Guwahati: Gauhati University, Faculty of Arts, Doktora Tezi, 2014.
- Alam, Arshad. *Inside a Madrasa: Knowledge, Power and Islamic Identity in India*. Yeni Delhi: Routledge, 2011.
- Bano, Masooda. “Beyond Politics: The Reality of a Deobandi Madrasa in Pakistan”. *Journal of Islamic Studies*. 18/1 (Ocak 2007): 43-68.
- Basu, Aparna. *Essays in the History of Indian Education*. Yeni Delhi: Concept, 1982.
- Birişik, Abdulhamit ve Rizvi, Saiyid Athar Abbas. “Talim ve Terbiye: Hindistan ve Pakistan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/538-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Birişik, Abdulhamit. “Hindistan’da İslâm Araştırmaları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/94-101. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Birişik, Abdulhamit. “Hint Altıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler”. *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2004): 2-42.
- Birişik, Abdulhamit. “Medrese: Hint Altıtasında Medrese”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/333-338. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Birişik, Abdulhamit. *Hint Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

- Bowen, H. V. *the Business of Empire: the East India Company and Imperial Britain, 1756-1833*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Carnoy, Martin. *Education as Cultural Imperialism*. New York: Longman, 1977.
- Carson, Penelope. "An Imperial Dilemma: The Propagation of Christianity in Early Colonial India". *The Journal of Imperial and Commonwealth History Volume 18/2* (1990), 169-190.
- Cutts, Elmer H. "The Background of Macaulay's Minute". *The American Historical Review* 58/4 (1953), 824-853.
- Eren, Halit. "Aligarh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/460. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Faruqi, Ziyaul Hasan. *The Deoband School and the Demand for Pakistan*. Bombay: Asia Publications, 1963.
- Franklin, Michael J. "William Jones". *Encyclopedia Iranica* (Erişim 15 Şubat 2020). www.iranicaonline.org
- Ghosh, Suresh Chandra. "Bentinck, Macaulay and the Introduction of English Education in India". *History of Education* 24/1 (1995), 17-24.
- Ghosh, Suresh Chandra. *History of Education in Medieval India, (1192-1757)*. Yeni Delhi: Rawat Publications, 2007.
- Gopal, Ram. *Indian Muslims a Political History, 1858-1947*. Bombay: Asia Publication House, 1964.
- Grant, Charles. *Observations on the State of Society among the Asiatic Subjects of Great-Britain Particularly with Respect to Morals and on the Means of Improving It*. 1792.
- Haque, Ziaul. "Muslim Religious Education in Indo-Pakistan". *Islamic Studies* 14/4 (1975), 271-292.
- Hasan, Mushirul. "Aligarh's "Notre Eminent Contemporain": Assessing Syed Ahmad Khan's Reformist Agenda". *Economic and Political Weekly* 33/19 (1998), 1077-1081.
- Hasan, Tariq. *the Aligarh Movement and the Making of the Indian Muslim Mind, 1857-2002*. Yeni Delhi: Rupa Publications, 2014.
- Hunter, W.W. *The Indian Musalmans*. Londra: Trübner and Company, 1876.
- Hussain, S. M. Azizuddin (ed.). *Madrassa Education in India: Eleventh to Twenty-first Century*. Yeni Delhi: Kanishka Publishers, 2005.
- Iyer, Sriya. *The Economics of Religion in India*. Cambridge: Harvard University Press, 2018.
- İzgi, Mahmut Cihat. "A Cultural Project of Control: The Foundation of Calcutta Madrassa and the Benares Sanskrit College in India". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2015), 91-102.
- Jaffar, S. M. *Education in Muslim India: being an Inquiry into the State of Education During the Muslim Period of Indian History (1000-1800 A.C.)*. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1972.
- Kaur, Kuldip. *Madrassa Education in India (A Study of Its Past and Present)*. Chandigarh: Centre for Research in Rural & Industrial Development, 1990.
- Keith, Arthur Berriedale. *A Constitutional History of India 1600 – 1935*. Londra: Methuen and Co. 1936.
- Kopf, David. *British Orientalism and the Bengal Renaissance: the Dynamics of Indian Modernization 1773-1835*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1969.
- Law, Narendra Nath. *Promotion of Learning in India by Early European Settlers up to about 1800 A.D.* Londra: Longmans, Green and Co., 1915.
- Law, Narendra Nath. *Promotion of Learning in India During Muammadan Rule*. Londra: Longmans, Green and Co., 1916.
- Lelyveld, David. *Aligarh's First Generation: Muslim Solidarity in British India*. New Jersey: Princeton University Press, 1978.

- Mahmood, Syed. *A History of English Education in India*. Aligarh 1895.
- Malick, A. R. "British Educational Policy". *A History of the Freedom Movement*. ed. Mahmud Husain. 2/194-229. Delhi: Renaissance Publications, 2004.
- Malik, Hafeez. *Muslim Nationalism in India and Pakistan*. Washington: Public Affairs Press, 1963.
- Mehta, J. L. *Advanced Study in the History of Medieval India*. 3 Cilt. Yeni Delhi: Sterling Publishings, 2018.
- Metcalf, Barbara D. *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*. New Jersey: Princeton U.P., 1982.
- Muhammad, Shan. *Successors of Sir Syed Ahmad Khan - Their Role in the Growth of Muslim Political Consciousness*. Delhi: Idarath-i Adabiyat-i Delli, 1981.
- Mujahid, Sharif AL. "Sir Syed Ahmad Khan and Muslim Nationalism in India". *Islamic Studies* 38/1 (1999), 87-101.
- Nair, Padmaja. *the State and Madrasas in India*. International Development Department, 2008.
- Nehru, Jawaharlal. *the Discovery of India*. Yeni Delhi: Oxford U.P., 1994.
- Özcan, Azmi. "Darülulûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/553-555. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özcan, Azmi. "Firengi Mahal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/132-133. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Özcan, Azmi. "Nedvetü'l-Ulemâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/514-515. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Pakdemirli, M. Nur ve Birişik, Abdulhamit. "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2013), 87-115.
- Pakdemirli, M. Nur. "Hint Altkıtasında Dini Ekoller ve Din Eğitimi". *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 425-454.
- Qasmi, Muhammadullah Khalili. *Madrasa Education: Its Strength and Weakness*. Yeni Delhi: Manak Publications, 2005.
- Qureshi, Ishtiaq Husain. *Education in Pakistan: An Inquiry Into Objectives and Achievements*. Karachi: Maaref Press, 1975.
- Rahman, M. F. *The Bengali Muslims and English Education (1765-1835)*. Dacca: Bengal Academy, 1973.
- Rawlinson, H. G. "Sir Saiyid Ahmad Khan". *Islamic Culture* (1930), 4/386-396.
- Rizvi, Sayed Mahboob. *Tareekh E Darul Uloom Deoband*. Lahore: Almizan 2005.
- Said, Edward. *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu*. çev. Nezih Uzel. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998.
- Sikand, Yoginder. "Reforming the Indian Madrassas: Contemporary Muslim Voices". *Religious Radicalism and Security in South Asia*, ed. Satu P. Limaye, vd.. 117-143. Honolulu: Asia-Pacific Center for Security Studies, 2004.
- Syed Nurullah ve Naik, J. P. *A History of Indian Education (During the British Period)*. Kalküta: Macmillan & CO. LTD., 1951.
- Tangri, Shanti S. "Intellectuals and Society in Nineteenth-Century India". *Comparative Studies in Society and History* 3/4 (1961), 368-394.
- Tariq, Adnan. "Indology and Indologist: Conceiving India during Eighteenth and Nineteenth Centuries". *Journal of Indian Studies* 5/1 (2019), 17 – 28.
- Thompson, Edward. *The Other Side of the Medal*. Londra: Hogarth Press, 1930.
- Viswanathan, Gauri. *Masks of Conquest: Literary Study and British Rule in India*. New York: Columbia University, 1989.
- Wasti, Syed Tanvir. "Sir Syed Ahmad Khan and the Turks". *Middle Eastern Studies* 46/4 (2010), 529-542.

Young, Robert J. C. "Sir William Jones and the Translation of Law in India". *Reading the Legal Case: Cross Currents between Law and the Humanities*. ed. Marco Wan. 80-89. New York: Routledge, 2012.

Zastoupil, Lynn ve Moir, Martin (ed.). *The Great Indian Education Debate: Documents Relating to the Orientalist-Anglicist Controversy, 1781-1843*. Londra: Curzon Press, 1999.

https://mhrd.gov.in/fundamental_rights_article-30. (Erişim 20 Şubat 2020).

The Problem of Education of Muslims in the Indian Subcontinent in the 18th and 19th Centuries: Orientalism - Evangelism Struggle and Emergence of Schools of Thought in Madrasas

Emre YÜRÜK*

Extended Abstract

Islam reached the Indian subcontinent in the beginning of the 8th century with the conquest of Arab army under the control of Muhammad b. Qasim. When Muslims began to settle in Sindh, they needed to educate their children and maintained their educational activities through mosques, *maktabs*, *Khanqahs* and *madrasas*. Muslims not only taught their children, but also explained Islam to non-Muslims through these education centres. In time, with the Delhi Sultanate (1206-1526) and Mughal Empire (1526-1857), Muslims expanded their territory through the Indian subcontinent. Under the sovereignty of the two strong Muslim empires, madrasas became the main education centres with the support of sultans. Most importantly, because of growing Mongol threat, many scholars fled to Indian subcontinent from Central Asia and Middle East regions. These developments helped the improvement of the education and madrasas in India. However, when the Mughal Empire began to lose its power in the Indian subcontinent at the beginning of the 18th century, British became superpower starting from the second half of the 18th century.

In this study, it has been tried to explain the troubled process of madrasa and madrasa education, which had a golden age and reached a certain institutionalism during the time of the Mughal Empire, with the rise of the British in the Indian peninsula since the mid-18th century. The study shows that education system under the British rule in Indian subcontinent was developed by the needs of the British colonial power. In other words, the colonial interests of the British shaped the educational policies of India. In the paper, the reasons and results of the reforms that the British made or tried to make in the field of orientalism and evangelism have been revealed.

It has been seen that two views shaped the British education policy. The first one was orientalist idea. Orientalists were willing to learn and discover Indian knowledge. In this direction, William Jones established *Asiatic Society of Bengal* in order to teach Indian culture to British. Translation of ancient Sanskrit documents gained momentum. This also helped them to gain Hindus' sympathy. Moreover, British built new Colleges for both Hindus and Muslims so that they could educate the people for their work in India.

However, this policy changed with evangelists. The main aim of the evangelists was to educate Indians according to western system. They argued that the way

* PhD student, Jawaharlal Nehru University, emryrk@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6798-1048>.

to connect the Indian society to British rule was the teaching of Christianity, and English. Thus, British Government could secure the interests of the British. The British Lord Macaulay's Minute on Indian Education in 1835 opened a new page in Indian education system. With this Minute, British replaced the old educational system with the new system. In this system, English was made compulsory in educational institutions. Furthermore, British government replaced Persian with English in order to get a government job in the subcontinent.

The Indian Muslims showed their disregard to such a type of policies of British government. They thought British educational policies as a threat for their religion and culture. Along with this idea, the new English education system was considered a vehicle for the Christianisation of Indian Muslims. This situation is concluded with the reflex of "preserving the religion and culture of Islam". Therefore, Muslim intellectuals actively participated in the 1857 Mutiny against British and many of them lost their lives during the rebellion. consequently, the failure of 1857 Mutiny against British diminished the political power of Muslim society in India.

The study has showed that, Indian Muslims entered a renewal period in education system starting from the second half of the 19th century due to British educational policy. Educational reform movements of Indian intellectuals became to revive the national pride of Muslims. Muslim leaders, on their respective positions, started various educational movements. in this study, the education system of Indian Muslims has been classified as three different groups: Traditionalists, innovators, compromisers.

1514| db

In 1866, an Islamic educational institution, called later as *Dar-ul-Uloom Deoband*, was founded in Deoband by Maulana Muhammad Qasim Nanautavi through the line of traditional madrasa education. Nanautavi thought that Muslims could not protect their culture and religion if they were not strong enough in faith. Therefore, introducing proper religious education was the single way to guard Muslim identity in India. The curriculum of the *Dar-ul-Uloom Deoband* was mainly based on Islamic taught like *Qur'an*, *hadiths*, *fiqh* etc. The education in *Dar-ul-Uloom Deoband* was criticised by Sir Syed Ahmad Khan by accusing them as narrow mindedness. He emphasised that using traditional methods in madrasa education was irrelevant to the modern times, so he introduced a new educational method through the western educational system. He established a school at Aligarh called *Madrasat-ul-Uloom*. Then the school transformed into Muhammadan Anglo-Oriental College. However, the conservative approach of Deoband and the ideology of Sir Syed Ahmad Khan were criticised by some Indian intellectuals and they founded a new school of thought called *Dâr-ul-Uloom Nadwat-ul-Ulema*. The *Nadwa ulamas* claimed that Muslims could learn European knowledge along with their religious outlook. It has been realised in this study that the educational policy of British in the Indian subcontinent concerned Indian Muslim for many reasons. In order to protect their culture and religion, they started three major educational movements. However, the emergence of different schools destroyed the curriculum unity in madrasas and created a gap in knowledge as well as differences of opinion among Muslim students graduated from madrasas.

Keywords: Indian Subcontinent, Madrasa, Orientalism, Evangelism, Emergence of Schools of Thought

